



## BERLINER BEITRÄGE ZUR SKANDINAVISTIK

Titel/  
title: *Språk og språkforhold i Sápmi*

Autor(in)/  
author: Marit B. Henriksen

Kapitel/  
chapter: »Kartlegging av den sjøsamiske dialekten i  
Altafjord-området – med vekt på foneminventar,  
fonemdistribusjon og fonologisk variasjon«

In: Bull, Tove/Kusmenko, Jurij/Rießler, Michael (Hg.): Språk og  
språkforhold i Sápmi. Berlin: Nordeuropa-Institut, 2007

ISBN: 973-3-932406-26-3

Reihe/  
series: Berliner Beiträge zur Skandinavistik, Bd. 11

ISSN: 0933-4009

Seiten/  
pages: 13–23

Diesen Band gibt es weiterhin zu kaufen. This book can still be purchased.

© Copyright: Nordeuropa-Institut Berlin und Autoren.

© Copyright: Department for Northern European Studies Berlin and authors.

MARIT B. HENRIKSEN

Kartlegging av den sjøsamiske dialekten  
i Altafjord-området – med vekt på foneminventar,  
fonemdistribusjon og fonologisk variasjon

Innledning

Jeg arbeider for tiden med mitt doktorgradsprosjekt, som har arbeidstittelen *Kartlegging av den sjøsamiske dialekten i Altafjord-området, med vekt på foneminventar, fonemdistribusjon og fonologisk variasjon*. Grunnlaget for dette doktorgradsprosjektet ligger i hovedfagsarbeidet som jeg gjennomførte i perioden 1999–2002. Jeg undersøkte da den sjøsamiske dialekten i Liidnavuotna (Lerresfjord) i Altafjorden, og funnene beskrives i hovedfagsavhandlingen *Liidnavuona suopmana fonologijja. Mearrasamegiela fonologalaš guorahallan*.<sup>1</sup>

I hovedfagsarbeidet tok jeg utgangspunkt i dialekten i ei enkelt bygd i Altafjord-området, *Liidnavuotna*. Materialet ble samlet inn gjennom intervjuer av fem informanter (tre menn og to kvinner) fra bygda. Den ene av mennene fungerte som hovedinformant, og de fire andre informantene fungerte som referanseinformanter. Gjennom transkripsjon og analyse av intervjumaterialet fikk jeg mye informasjon om foneminventar og fonemdistribusjon i den sjøsamiske dialekten i bygda. Jeg stod imidlertid igjen med en del svar, og mange ubesvarte spørsmål, og fant det nødvendig å foreta videre undersøkelser, for å oppnå mer helhetlig og fullstendig informasjon om sjøsamisk fonologi i dette området. Det ser også ut til at dialekten i dette området inneholder fonologisk variasjon av ulik art, og også av den grunn vil det være svært interessant å undersøke denne variasjonen nærmere.

Kort om tidligere forskning om sjøsamiske dialekter

Forskjellene mellom sjøsamenes og flyttsamenes (innlandssamenes) dialekt nevnes for første gang i Knud Leems *En Lappisk Grammatica*.<sup>2</sup> Han

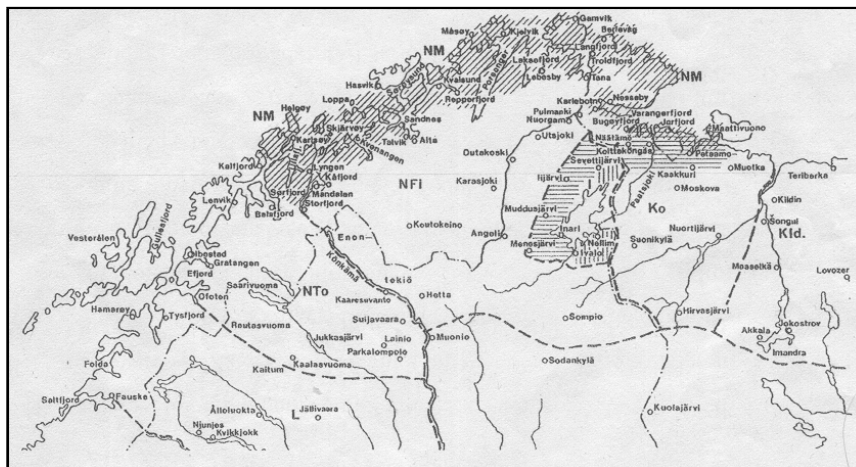
---

<sup>1</sup> HENRIKSEN 2002. Tittel oversatt til norsk: *Liidnavuona-dialektens fonologi. En fonologisk undersøkelse av en sjøsamisk dialekt*.

<sup>2</sup> LEEM 1749.

bygget sin grammatikk på den samiske dialekten i Porsangerfjorden. Han tok utgangspunkt i flyttsamenes dialekt, men la fram eksempler som viste ulikheter mellom flyttsamenes og sjøsamenes dialekt. Senere har flere forskere undersøkt sjøsamisk, og det er utgitt publikasjoner som i større eller mindre omfang omhandler sjøsamiske dialekter.<sup>3</sup> De nevnte forskerne har undersøkt sjøsamisk i ulike deler av dialekt-området, helt fra Sør-Troms/nordre Nordland og øst til Fiskerhalvøya.<sup>4</sup> Det er likevel ikke publisert selvstendige undersøkelser som konsentrerer seg spesielt om dialekten i Altafjord-området.

Kartutsnittet (Fig. 1) viser det nordsamiske dialektområdet innenfor stiplete linjer (merket NFi, NTo og NM).



Figur 1: Nordsamisk dialektområde, med sjøsamisk dialektområde avmerkt med skrålinjet skravering<sup>5</sup>

Det sjøsamiske dialektområdet, fra Kalfjord i vest til Fiskerhalvøya i øst, er skravert med skrå linjer og merket med bokstavene NM.

<sup>3</sup> Bl.a. QVIGSTAD 1925, LAGERCRANTZ 1929 og LAGERCRANTZ 1941, RAVILA 1932, NESHEIM 1949, HANSEGÅRD 1965 og SAMMALLAHTI 1998 og SAMMALLAHTI 2002.

<sup>4</sup> Fiskerhalvøya heter på skoltlesamisk *Kihkkernjárgg*, på russisk *Rybatšij poluostrov*, på engelsk *Fisher Peninsula*.

<sup>5</sup> Kartutsnittet er hentet fra KORHONEN 1981.

### Sjøsamiske dialekter – felles dialekttrekk

I og med at sjøsamisk tradisjonelt defineres som en egen dialekt innen nordsamisk, så har jeg arbeidet med å definere hvilke dialekttrekk som er felles for det sjøsamiske dialektområdet. Med utgangspunkt i tidligere forskning har jeg kommet fram til en oversikt med i alt seks slike dialekttrekk. Det er de fire første av disse dialekttrekkene som i hovedsak skiller sjøsamisk fra resten av det nordsamiske dialektområdet. De to siste dialekttrekkene finnes i hele det sjøsamiske dialektområdet, men fungerer ikke som et skille mellom sjøsamisk og (særlig de østlige) nabadialektene innen nordsamisk.

Følgende fire dialekttrekk fungerer som skille mellom sjøsamisk og resten av de nordsamiske dialektene:

1. Sjøsamisk har, sammen med de østlige samiske språkene, beholdt de gamle nasale geminatene og spirantgeminatet /jj/, der hvor andre dialekter har utviklet konsonantsammensetninger med klusil, f.eks. sjøsamisk *eanni* (›mor‹ nom. sg.), *biemmu* (›mat‹ nom. sg.), *ájjá* (›bestefar‹ nom. sg.); henholdsvis *eadni*, *biebmu*, *áddjá* i nordsamisk normert rettskrivning.
2. Sjøsamisk uttale har ofte såkalt protetisk /v/ i begynnelsen av ord, foran /o-/ og /oa-/, f.eks. sjøsamisk /voarjin/, (›vest‹, ›vestpå‹), i nordsamisk rettskrivning: *oarjin*
3. I sjøsamisk uttales sterkt stadium /v/ foran /s, š, t, c, č/, f.eks. /ovta/ (›en‹ num.), /gavti/ (›kofte‹ nom. sg.), henholdsvis *okta* og *gákti* i nordsamisk normert rettskrivning.
4. I sjøsamisk uttales vokal i 2. stavelse ofte kort og ustemt, »overshort«, eller den faller helt bort. I eldre tekster er det i slike tilfeller ofte ikke avmerket noen vokal i transkripsjonen. Eksempler på dette er sjøsamisk /ovt/ (›en‹ num.), /bikt'sat/ (›klesplagg‹ nom. pl.), henholdsvis *okta*, *biktasat* i nordsamisk normert rettskrivning.

Disse dialekttrekkene finnes, med noe variasjon, i hele det sjøsamiske dialektområdet. Protetisk /v/ er lite dokumentert i de tidlige undersøkelsene av de østlige variantene av sjøsamisk, som Lagercrantz 1929, 1941

og Ravila 1932. Det går imidlertid fram av annet tilgjengelig materiale<sup>6</sup> at dette trekket finnes også i de østlige variantene.

Følgende to dialekttrekk er felles for de sjøsamiske dialektene, men forekommer også i andre deler av det nordsamiske området, spesielt i de østlige variantene:

5. Stadieveksling *hk* : *g* eller *hk* : *Ø*, som f.eks. i *juhkat* : *jugan/ju.an* (›å drikke‹ inf. 1.p.sg.), *johka* : *joga/jo.a* (›ei elv‹ nom:akk-gen), *jahki:jagi/ja.i* (›et år‹ nom:akk-gen), i normert nordsamisk rettskriving henholdsvis *juhkat* : *jugan*, *johka* : *joga*, *jahki* : *jagi*.
6. Stadieveksling *hp* : *v*, som f.eks. i *lohpi* : *lovi* (›tillatelse‹ nom:akk-gen), i normert rettskriving *lohpi* : *lobi*. Tilsvarende uttale finnes i ord som *šivihat* (›husdyr‹ nom. pl.) og *rievan* (›en rev‹ nom. sg.), i normert nordsamisk rettskriving henholdsvis *šibihat* og *rieban*.

Tabellen I (s. 17) viser den geografiske distribusjonen av disse dialekttrekkene, dokumentert gjennom de ulike undersøkelsene som er gjort om sjøsamiske dialekter. Dette er en revidert utgave av tabellen fra undersøkelsen *Liidnavuona suopmana fonologiija*.<sup>7</sup>

Som det går fram av tabellen, så kan det være variasjon i forekomsten av dialekttrekk. I slike tilfeller veksler det mellom den sjøsamiske og den innlandssamiske uttalen av dialekttrekket. For eksempel forekommer alle de seks dialekttrekkene i Liidnavuona-dialekten, men for dialekttrekk 2, 3 og 4 er det variasjon mellom sjøsamisk uttale og tilsvarende innlandssamisk uttale. I Porsanger er dialekttrekk 3 forsvunnet i dagens dialekt, men det forekommer relikter av dette trekket, bl.a. i stedsnavn. Dette dialekttrekket er i ferd med å forsvinne også i Laksefjorddialekten.<sup>9</sup>

<sup>6</sup> SAMMALLAHTI 2002.

<sup>7</sup> HENRIKSEN 2002, II5.

<sup>8</sup> NILSEN 2006.

<sup>9</sup> Ibid.

		Fjord- Lap- pish (Sea)	Kal- fjord	Kvæn- angen	Loppa Sørøya	Alta- fjorden (Lerres- fjord)	Reppar- fjord	Pors- anger	Lakse- fjord	Nesseby Varanger	Neiden	Mátta Vuotna
1	Nasale gem. + j̥j		+	+	+	+	+	+	+/- (-/j̥j/)	+	+	+
2	Protetisk /v/	+	+	+		+/-	-	+	+*	+		-
3	kt > vt kc > vc osv.		+	-	-	+/-	+	(+)*	-*	+	+	+
4	2.st. vok kort/utelatt	+	+	(+)		+/-	+	+		+	(+)	(+)
5	hk : g / o		+	- (g>k)	-	+	+	+	+*	+	+	+
6	hp : v (pp : v)		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+

- + dialekttrekket finnes i materialet (det redregjøres for dette, eller det foreligger klare eksempler)
- dialekttrekket finnes ikke i materialet (det redregjøres for dette, eller det foreligger klare eksempler)
- +/- variasjon (det redregjøres for dette, eller det foreligger klare eksempler)
- dialekttrekket er ikke nevnt, og det foreligger ikke eksempler
- \* Informasjon på grunnlag av feltarbeid<sup>8</sup>

Tabell 1: Sjøsamiske dialekttrekk – geografisk distribusjon

### Tilnærming

Som et redskap i undersøkelsen av fonemdistribusjon benytter jeg følgende inndeling i fonotaktiske posisjoner (forkortelser som benyttes er satt i parentes):

- initium/første konsonant (K<sub>1</sub>)
- vokalsentrum/første vokal (V<sub>1</sub>)
- konsonantsentrum/andre konsonant (K<sub>2</sub>)
- latus/andre vokal (V<sub>2</sub>)
- konsonantmargo/tredje konsonant (K<sub>3</sub>)
- vokalmargo/tredje vokal (V<sub>3</sub>)
- finis/sluttkonsonant (K<sub>4</sub>)

Denne inndelingen i posisjoner er tidligere benyttet av bl.a. Bergsland,<sup>10</sup> Sammallahti<sup>11</sup> og Kemi.<sup>12</sup> Tabell I viser noen eksempler på inndelingen av ord i fonotaktiske posisjoner.

	K <sub>1</sub>	V <sub>1</sub>	K <sub>2</sub>	V <sub>2</sub>	K <sub>3</sub>	V <sub>3</sub>	K <sub>4</sub>
<i>dolastit</i> ›å fyre‹, ›ha ild brennende‹	d	o	l	a	st	i	t
<i>oaggut</i> ›å fiske‹, ›fiske med stang‹		oa	gg	u			t
<i>vuogga</i> ›fiskekrok‹ nom.sg	v	uo	gg	a			

Tabell 2: Fonotaktiske posisjoner: *dolastit*, *oaggut*, *vuogga*

De fleste dialekttrekkene i sjøsamisk identifiseres i posisjonene V<sub>1</sub>, K<sub>2</sub> og V<sub>2</sub>, og det er også i disse posisjonene det foreligger størst fonologisk variasjon. Jeg har derfor valgt å konsentrere meg om posisjonene V<sub>1</sub>, K<sub>2</sub> og V<sub>2</sub>. Jeg arbeider spesielt med kvantitative aspekter ved dialekten, bl.a. allegro/largo som fonologisk fenomen i samisk.

<sup>10</sup> BERGLAND 1946.

<sup>11</sup> SAMMALLAHTI 1977, SAMMALLAHTI 1998 og SAMMALLAHTI 2002

<sup>12</sup> KEMI 1984.

Jeg planlegger også å undersøke variasjonene i dialekten, sett ut fra et dialektologisk synspunkt. Jeg vil da se på eventuelle systematiske trekk i dialektens fonologiske variasjon, ut fra Chambers & Trudgills teori om ›transition areas‹ eller dialektgrense-områder/dialektologiske overgangsområder. Chambers og Trudgill viser til at det i slike dialektologiske overgangsområder kan være stor fonologisk variasjon, og at den beste tilnærmingen i slike tilfeller kan være å lete etter systematikk i denne variasjonen: »Rather than to attempt to ›regularise‹ the variability, a more fruitful approach to the problem of transition would seem to be to seek generalisations and systematicity in the variability itself.«<sup>13</sup>

### Kort om diftongkvantiteten i V<sub>I</sub>

Innen generell lingvistisk teori ser det ut til å være en generell oppfatning at det ikke forekommer trykkforskjeller innad i diftonger, og at eventuelle kvantitetsforskjeller innad i diftongene ikke er av lingvistisk betydning. Forskere som har arbeidet med samiske dialekter har imidlertid både observert og undersøkt trykk- og kvantitetsforskjeller innad i diftongene. Av nyere forskning har bl.a. Sammallahti beskrevet dette. Han arbeider ut fra at disse trykk- og kvantitetsforskjellene er systematiske, og at de har fonologisk relevans. Dette inngår i hans beskrivelser av allegro og largo som fonologisk fenomen innen nordsamisk, og behandles i flere av hans publikasjoner.<sup>14</sup> I sitt materiale viser Sammallahti tre ulike diftongkvantiteter i samisk:

- Lang diftong med trykk på første del [v̌·v]
- Halvlang diftong med trykk på siste del [v̌v̌·]
- Kort diftong med trykk på siste del [v̌v̌̌·]

Jeg mener å observere de samme diftongkvantitetene i sjøsamisk. Observasjoner fra foreløpige analyser indikerer imidlertid at systemet for allegro- og largoformer i sjøsamisk avviker noe fra systemet i nordsamisk for øvrig. Dette gjelder spesielt for diftonger i posisjonen V<sub>I</sub>. Dette er en observasjon som jeg nå undersøker videre, for å finne ut om det er

<sup>13</sup> CHAMBERS og TRUDGILL 1980/1998, 109.

<sup>14</sup> SAMMALLAHTI 1977, SAMMALLAHTI 1998, SAMMALLAHTI 2002.



snakk om et selvstendig system innen sjøsamisk, eventuelt et mer »opp-rinnelig« system enn i de nordsamiske dialektene for øvrig. Følgende eksempler (Tab. 3) kan illustrere distribusjonen for de ulike diftongkvan-titetene.

[v̥·v] foran C <sub>I</sub>	[v̥v·] foran C <sub>II</sub>	[v̥v̥·] foran C <sub>III</sub>
[è·al̥an] å leve (pres., 1.p.sg.)	[ěa·lli <sup>h</sup> t] å leve (inf.)	
[di·eð̥an] å vite (pres., 1.p.sg.)		[ö̥i̯·hti <sup>h</sup> ] å vite (inf.)
[ri·em̥ai] å ta fatt på (pret., 3.p.sg.)	[ri̯·mm̥ah] å ta fatt på (inf.) (riepmat)	
[b̥o·ari̯s] gammel (adj.)		
	[v̥öa·č̥ču̯in] å få (pret., 1.p.pl.)	[v̥ö̥·ž̥ž̥u] å få (pres., 3.p.sg.)

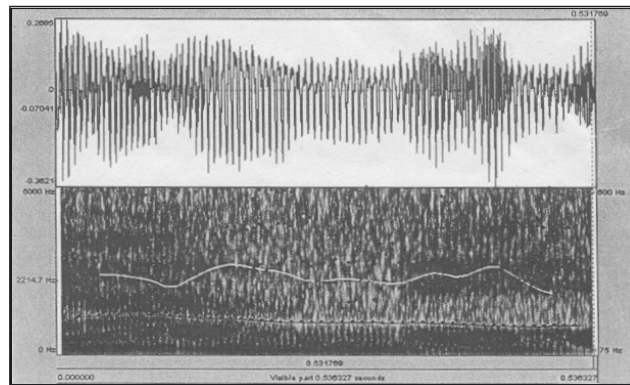
Tabell 3: Diftongkvaniteter – distribusjon

Eksemplene er hentet fra materialet fra Liidnavuotna, og viser hvordan diftongkvaniteten i V<sub>I</sub> ser ut til å ha sammenheng med kvaniteten i konsonantsentrum (K<sub>2</sub>). I de fleste nordsamiske dialektene er det opposisjon mellom i alt tre kvaniteter eller »grader« i konsonantsentrum. Kvan-titen i K<sub>2</sub> gis ved betegnelsene C<sub>I</sub> (grad en), C<sub>II</sub> (grad to) og C<sub>III</sub> (grad tre). De undersøkelsene jeg har gjort fram til nå, tyder på stor regelmessighet i at lang diftong med trykk på første del forekommer foran K<sub>2</sub> med graden C<sub>I</sub>, halvlang diftong med trykk på siste del forekommer foran K<sub>2</sub> med graden C<sub>II</sub>, og kort diftong med trykk på siste del forekommer foran K<sub>2</sub> med graden C<sub>III</sub>.

I undersøkelsene benytter jeg lydanalyseprogrammet Praat for data-maskin, først og fremst for å kontrollere de resultatene jeg mener å finne

gjennom transkripsjonen av materialet. Den akustiske analysen er imidlertid på et svært foreløpig stadium, og jeg velger derfor å ikke gå inn på dette emnet her. For å illustrere, vil jeg likevel ta med et eksempel som viser noe av den informasjonen man kan hente ut ved hjelp av slik analyse.

Figur I viser et eksempel på pulsform (waveform) og spektrogram for ordet *eanni* (>mor< nom.sg.). Øvre del av bildet, pulsform (waveform) viser frekvensen gjennom uttalen av ordet *eanni*. Nedre del av bildet er spektrogrammet, hvor man kan se avmerking for tonehøyde, intensitet i desibel, og avmerking for formanter.

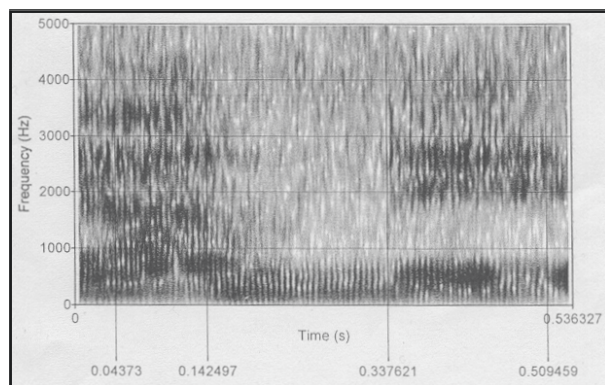


[ ɛ̃ ɛ̃̃ ñ ñ ĩ ]

Figur 2: Eksempelord *eanni*, med pulsform (waveform) og spektrogram

Formant 1 (nederste stiplede linje) og formant 2 (nest nederst) gir et inntrykk av den kvalitative endringen i diftongen i V1, sammenlignet med den forholdsvis lange [i]-lyden i V2 (se transkripsjonen under I). Spektrogrammet antyder også en forskjell i kvantiteten i de ulike delene av diftongen i V1.

I og med at språklyd glir naturlig over i hverandre, er det vanskelig å gi eksakte punkter for når en språklyd slutter og den neste begynner. Figur I inneholder spektrogramdelen for ordet *eanni*, med et forslag til segmentering av diftongen i V1, samt vokalen i V2. Transkripsjonen antydes under figurene.



[      ě   ẹ̌      ñ   n              ì              ]

Figur 3: Spektrogram, *eanni*

Dette er bare ett eksempel på hvordan man kan benytte det akustiske analyse-programmet, og eksempelet viser bare noen av de mulighetene programmet gir. Denne analysemetoden er imidlertid ganske tidkrevende, og jeg vil derfor benytte den først og fremst til kontroll eller etterprøving av de resultatene jeg mener å finne ved transkripsjon av materialet.

### Litteratur

- BERGSLAND, Knut: *Røros-lappisk grammatikk. Et forsøk på strukturell språkbeskrivelse*. (= Serie B: Skrifter; 43). Oslo: Instituttet for sammenlignende kulturforskning, 1946.
- CHAMBERS, Jack K. og Peter TRUDGILL: *Dialectology*. Cambridge: Cambridge University Press, 1980/1998.
- HANSEGÅRD, Nils Erik. »Sea Lappish and Mountain Lappish. A comparison of Fiord Lappish and Jukkasjärvi Lappish«. I: *Journal de la Société Finno-Ougrienne* 66.6 (1965). 1–91.
- HENRIKSEN, Marit B. »Liidnavuona suopmana fonologiija: mearrasáme-giela suopmana fonologalaš guorohallan«. Hovedfagsoppgave i samisk. Tromsø: Universitetet i Tromsø, 2002.

- KEMI, Kjell. »Dialektgrensen mellom Kárášjohka og Guovdageaidnu. En dialektologisk undersøkelse av dialekten i Suosjavri«. Hovedoppgave i samisk. Oslo: Universitetet i Oslo, 1984.
- KORHONEN, Mikko: *Johdatus lapin kielen historiaan*. (= Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia; 370). Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 1981.
- LAGERCRANTZ, Eliel: *Sprachlehre des Nordlappischen nach den seelappischen Mundarten*. (= Bulletin; 3). Oslo: Oslo etnografiske museum, 1929.
- LAGERCRANTZ, Eliel. »Synopsis des Lappischen«. I: *Oslo etnografiska museums skrifter* 2.4 (1941).
- LEEM, Knud: *En Lappisk Grammatica efter den Dialect, som bruges af Fieldlapperne ud i Porsanger-fiorden*. Kjobenhavn: Gottmann Friderich Kisel, 1749.
- NESHEIM, Asbjørn: »Traits from life in a Sea-Lappish district: told by Anders Monsen from Repparfjord«. I: NESHEIM, Asbjørn (Utg.): *Bi-drag til finnernes bygdehistorie og etnografi. Bind 2. Annet hefte*. (= Nordnorske samlinger; 6). Oslo: Etnografisk museum, 1949. 139–167.
- NILSEN, Steinar. »Resultater fra feltarbeid«. Upublisert. 2006.
- QVIGSTAD, Just K.: *Die lappischen Dialekte in Norwegen. Lappische Texte aus Kalfjord und Helgöy: Reste eines ausgestorbenen Seelappendialektes*. (= Zur Sprach- und Volkskunde der norwegischen Lappen; 1). Oslo: Oslo etnografiske museum, 1925.
- RAVILA, Paavo: *Das Quantitätssystem des seelappischen Dialektes von Maattivuono*. (= Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia; 62). Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura, 1932.
- SAMMALLAHTI, Pekka: *Norjan saamen Itä-Enontekiön murteen äänneoppi*. (= Suomalais-ugrilaisen seuran toimituksia; 160). Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura, 1977.
- SAMMALLAHTI, Pekka: *The Saami Languages. An Introduction*. Kárášjohka: Davvi Girji, 1998.
- SAMMALLAHTI, Pekka: *Jietnadatoahpa vuoddokursa. Logaldatmániggus*. Oulu: Oulun yliopisto, 2002.